

Aneta Majkowska

Krajobraz językowy Wielunia na przykładzie strukturalnej i semantycznej klasyfikacji nazw ulic

---

Rocznik Wieluński 11, 89-98

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aneta Majkowska

KRAJOBRAZ JĘZYKOWY WIELUNIA NA PRZYKŁADZIE STRUKTURALNEJ I SEMANTYCZNEJ KLASYFIKACJI NAZW ULIC

I. Wprowadzenie

1. Cel pracy

Sprawne funkcjonowanie aglomeracji miejskiej, którą należy traktować jako stabilną przestrzeń społeczną, zapewnia dobrze zorganizowany system informacyjny. Ważnym ogniwem tego systemu jest proces oznaczania, realizowany w przestrzeni miejskiej na różne, coraz bardziej oryginalne sposoby. Postęp techniczny sprawia, że do zabiegu oznaczania używa się często kodu infograficznego. Obok tego mechanizmu funkcjonuje tradycyjny i ustalony prawnie w Polsce system oznaczania wykorzystujący kod językowy. Za pomocą języka, a więc przez nazywanie (werbalizowanie) są oznaczane m.in. ulice i inne obiekty miejskie¹. Odpowiedzialność za nadawanie nazw trwałym elementom przestrzeni miejskiej spoczywa na urzędnikach. Od ich kompetencji językowej i komunikacyjnej zależy kształt płaszczyzny oficjalnej nazewnictwa miejskiego. W procesie nazwotwórczym uczestniczą także lokalne społeczności, które wzbogacają nazewnictwo miejskie o nazwy nieoficjalne. W nazewniczym krajobrazie miasta możemy wyróżnić jeszcze płaszczyznę półoficjalną, generowaną jednocześnie przez czynnik administracyjny i społeczny.

Przedmiotem zainteresowania czynimy w tej pracy oficjalne nazwy ulic Wielunia, a za cel stawiamy sobie opis strukturalny i semantyczny tych nazw.

2. Wybór tematu w kontekście zmian zachodzących w polskim językoznawstwie

W tym miejscu wypada poczynić kilka słów uzasadniających podjęty temat. Współczesne językoznawstwo znacznie poszerzyło obszar swoich badań, a lingwiści poszukują nowych metod opisu językowej rzeczywistości. Niewątpliwie wpływ na taką sy-

¹ Na świecie występują jeszcze inne systemy: numeryczny np. w Stanach Zjednoczonych i graficzny, np. w Japonii.

tuację mają przemiany zachodzące w świecie. Kontekst społeczno-kulturowy zmienia stosunek społeczeństw ponowoczesnych do wielu kwestii życia codziennego. Ogólna sytuacja powoduje także zmianę podejścia do języka, i to ze strony użytkowników, jak i lingwistów oraz specjalistów od komunikacji. Od lat 70. XX wieku i słynnego zwrotu lingwistycznego w filozofii i w ogóle naukach humanistycznych zapoczątkowanego zbiorową pracą pod redakcją Richarda McKaya Rorty'ego *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical method*², obserwujemy odchodzenie od językoznawstwa strukturalnego na rzecz językoznawstwa poststrukturalnego. Zainteresowanie lingwistów budzi nie tyle język rozumiany jako abstrakcyjny system, ale użycie systemu, i jak podkreśla Renata Grzegorzczkova, to „jak ludzie zachowują się językowo w określonej sytuacji kulturowej”³. Taką orientację wyraża pięć tez dotyczących rozumienia przedmiotu językoznawstwa sformułowanych przez wybitnego polskiego lingwistę Jerzego Bartmińskiego, reprezentanta środowiska polonistycznego Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej. W drugiej tezie lubelski badacz przedstawił pogląd analogiczny do wyrażonego w zapisanym wyżej cytacie: „Przedmiotem współczesnego językoznawstwa jest język traktowany humanistycznie, to znaczy jako swoiście, wieloaspektowo uporządkowany zbiór znaków i reguł, ujmowany w relacji do człowieka, jego zachowań psychicznych i społecznych oraz świata jego kultury”⁴.

W tym opracowaniu odwołuję się do pierwszej części „drugiej tezy Bartmińskiego” i przedmiotem zainteresowania czynię język traktowany jako uporządkowany zbiór znaków i reguł. „Ducha strukturalistycznego” oddaje wyrażona już w samym tytule informacja o typologii strukturalnej i semantycznej nazw ulic. Tradycyjną metodę opisu uznaję za potrzebną. Polszczyzna Wielunia, w tym nazewnictwo miejskie nie było dotąd przedmiotem analiz⁵. Dlatego należy zacząć od tradycyjnych ujęć, stanowiących fundament dla kolejnych orientacji. Opis strukturalny i klasyfikacja semantyczna nazw ulic stanowią pierwszy krok, który jest zwykle najtrudniejszy, a jeżeli nie najtrudniejszy, to na pewno niezbędny do uczynienia następnych – opisanie nieoficjalnej warstwy nazewnictwa miejskiego, procesu zmian jednych nazw na inne pod wpływem koniunktury politycznej, opisu zachowań językowych wielunian, podjęcia badań z zakresu pragmatyki językowej, językoznawstwa kognitywnego, badań nad znaczeniem

² R.M. Rorty (ed. by), *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical method (with two retrospective essays)*, Chicago: The University of Chicago Press 1992 (II wyd.), (I. wyd. Chicago–London 1967).

³ R. Grzegorzczkova, *Rozwój koncepcji języka w lingwistyce XX wieku*, [w:] Dubisz Stanisław, red., *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2001, s. 57 (55–63).

⁴ J. Bartmiński, *Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu. W perspektywie polonistyki integralnej*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd polonistów, Kraków, 22–25 września 2004*, t. 1, Kraków 2005, s. 41 (39–49).

⁵ Podjęto inne problemy, zob. H. Skoczylas-Stawska, *Fonetyka w gwarach dawnej ziemi wielunińskiej*, Warszawa–Poznań 1977; też, *Hieronim z Wielunia – Spiczyński w badaniach naukowych i w dydaktyce uniwersyteckiej*, „Rocznik Wieluński” 2005, t. 5.

kontekstu sytuacyjnego i kulturowo-społecznego dla komunikowania, czy badań (interdyscyplinarnych) nad dyskursem miejskim wielunian⁶. Pól do eksploracji jest bardzo dużo. Obszar, który nie został poddany lingwistycznemu opisowi, jak na przykład nazwy ulic Wielunia, tym bardziej staje się atrakcyjny badawczo.

Żywimy nadzieję, że te prekursorskie obserwacje lingwistyczne będą w przyszłości inspiracją dla badaczy komunikacyjnych zachowań wielunian.

3. Nazewnictwo miejskie – uściślenie terminu. Miejsce nazw ulic w systemie nazewnictwa miejskiego

Nazwy ulic wchodzi w skład większego zbioru nazewnictwa miejskiego. Termin *nazewnictwo miejskie* oznacza zbiór nazw własnych funkcjonujących na terenie aglomeracji miejskiej, obejmuje i wyróżnia obiekty istniejące w przestrzeni miejskiej, takie jak: obszary, a tu np. dzielnice, osiedla; trakty: ulice, szosy, aleje; punkty, np. place, ronda, targowiska, budowle (klasztory, siedziby firm), gmachy (uczelnie, teatry, kina, hotele, sklepy, restauracje, muzea), mosty, dworce, tereny sportowe itp.⁷ Jak podaje Kwiryna Handke: „Nazewnictwo miejskie odnosi się do określonego zbioru nazw, wyodrębniającego się z klasy nazw własnych jako całość o wewnętrznym skorelowaniu elementów, co nadaje mu systemowy charakter; odnosi się do zbioru nazw o określonym stopniu i rodzaju zróżnicowania genetycznego i funkcjonalnego”⁸. Równorzędnie z tym terminem funkcjonują inne: *toponimia miasta*, *toponimia miejska* oraz wywodzące się z łacińskich i greckich wyrazów pospolitych *plateonimia*, *urbonimia* oraz *hodonimia*.

4. Nazewnictwo miejskie na ziemiach polskich – krótka historia

Przed pojawieniem się właściwych nazw miejskich, wskazywaniu i oznaczaniu jego obiektów służyły formuły informacyjno-orientacyjne. Liczne poświadczenia takich formuł zachowały się w aktach miejskich (lustracyjnych) do XVIII w., np. *Z kamienicy Czamerowskiej względem Placu między ulicą Zakroczymską i ścieżką do źródła i koszar z Miasta idącą leżącego*. Formuły te funkcjonowały w przeszłości i funkcjonują obecnie poza tekstami urzędowymi, równoległe z właściwym nazewnictwem. Świadczą o tym rozmaite schematy tekstowe, np. *żeby dojść do punktu X, trzeba przejść//skręcić//minąć obiekt Y*. Nazwy miejskie w dokumentach pojawiają się od XIV w. (np. Kraków – lokacja w XIII w.), a więc z opóźnieniem w stosunku do daty uzyskania przez

⁶ Praca nie dotyczy polimorficznego, budzącego wiele emocji wśród badaczy pojęcia *dyskursu*. W tej kwestii odsyłamy czytelnika na przykład do zbioru polskich tłumaczeń artykułów poruszających zagadnienie dyskursu pod redakcją holenderskiego znawcy problemu Teuna Adrianusa van Dijka, *Dyskurs jako struktura i proces*, przeł. G. Grochowski, red. nauk. wyd. pol. T. Dobrzyńska, wybór tekstów G. Grochowski, Warszawa 2001, czy wydanej w formie elektronicznej pracy podsumowującej spotkanie w Mińsku, *Dyskurs w perspektywie akademickiej. Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3–5 kwietnia 2009 r. Mińsk, Białoruś*, red. I Uchwanowa-Szmygowa, M. Sarnowski, T. Piekot, M. Poprawa i G. Zarzeczny, Mińsk 2010.

⁷ K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 283–307.

⁸ Tamże, s. 283.

miasto praw miejskich. Przyrost liczby nazw następuje w XVIII w., w związku z działalnością *Komisji Boni Ordinis* (Komisji Dobrego Porządku), która zajmowała się porządkowaniem nazewnictwa w polskich miastach i oczywiście w związku z poszerzaniem terytorium miast. I tak, na przykład w Warszawie w XV w. istniało 16 nazw ulic, a w XVIII w. 339 nazw⁹.

5. Nazewnictwo miejskie w podsystemie językowym

Nazwy miejskie należą do deiktycznego podsystemu językowego¹⁰. Pełnią funkcję referencjalną (wskazującą, oznaczającą). Nie posiadają znaczenia leksykalnego, tzn. nie zawierają treści językowej. Zawierają jednak co najmniej jedną presuponowaną (tkwiącą w nazwie na zasadzie założenia nie podlegającego negacji) cechę znaczeniową, która określa, że nazywany przez nią obiekt indywidualny należy do danej ogólnej kategorii obiektów, np. obiekt indywidualny *Wieluń* należy do kategorii miast. Nazwy miejskie mają więc możliwość przekazywania znaczenia innego niż leksykalne. Znaczenia, które wiąże się z cechami obiektu noszącego daną nazwę – tzw. deskrypcyjnego (znaczenie jest w tym wypadku pojmowane jako zespół asocjacji, które używający nazwy własnej wiąże z nazwanym obiektem, tkwi w świadomości członków wspólnoty językowo-komunikatywnej). Inne wyrażane znaczenia to: znaczenie asocjacyjne, emotywne, informacyjno-orientujące, pragmatyczne.

Nazwy miejskie są w sposób stały związane z danym obiektem na podstawie aktu nazwania (nadania nazwy), który ma charakter – jak wspomnieliśmy wyżej – oficjalny lub spontaniczny. Mogą być zmieniane na podstawie nowego aktu nazwania, co odróżnia nazwy własne od wyrazów pospolitych.

6. Nazewnictwo miejskie – stan badań

Pierwsze prace poruszające zagadnienia nazewnictwa miejskiego pochodzą z 1. poł. XX wieku. Przywołać tu można artykuł Czesława Rokickiego *Nazwy ulic w miastach polskich*, zamieszczony w 10 numerze „Ziemi” z 1925¹¹. Większość prac pochodzi z 2. poł. XX wieku, w tym praca całościowo opisująca system nazewnictwa miasta Kwiryny Handke *Polskie nazewnictwo miejskie* (1992)¹². Opracowano toponimie niektórych miast polskich, np. Gdyni (1964), Cieszyna (1969), Warszawy (1970), Wrocławia (1970), Kielc (1980), Szczecina (1987), Poznania (1988), Krakowa (1995), Łodzi (1996), Częstochowy (2008). Opisano semantyczne i strukturalne typy nazw ulic, dokonano fleksyj-

⁹ Tamże, s. 285–289.

¹⁰ Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 16, s. 15–35.

¹¹ Cz. Rokicki, *Nazwy ulic w miastach polskich*, „Ziemia” 1925, nr 10, s. 64–68. Inne wczesne prace to na przykład, S. Tomkiewicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926 (reprint 1985 r.); Z. Milewski, *Objaśnienia nazw ulic i placów Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1933.

¹² K. Handke, *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992.

no-składniowej charakterystyki nazewnictwa miejskiego, wyróżniono tendencje nazwo-twórcze, zajęto się stosunkiem użytkowników do nazewnictwa miejskiego¹³.

7. Badany materiał

Na badany materiał składają się oficjalne nazwy ulic Wielunia. Źródłem materia-łowym jest powszechnie dostępny katalog nazw ulic Wielunia zamieszczony w In-ternecie na stronie *Mapa Polski. Galeria zdjęć polskich miast. Wieluń – mapa. Lista ulic*¹⁴. Inne obiekty miejskie, jak obszary i punkty wymagają osobnego, szczegółowego opracowania.

II. Typologia strukturalna i znaczeniowa nazw ulic

Nazewnictwo miejskie, w tym nazwy ulic Wielunia można sklasyfikować według kryterium strukturalnego (słowotwórczego) oraz semantycznego.

1. Strukturalne (słowotwórcze) typy nazw ulic

Współczesna nazwy ulicy ma budowę dwuczłonową. Składa się z członu utożsamia-jącego (określanego), którym jest rzeczownik *ulica*, *aleja* oraz ze składnika odróżnia-jącego (określającego), którym może być: przymiotnik, np. *Kasztanowa*, *Różana*; rze-czownik w M. l.p., np. *Przejazd*, *Zacisze*; rzeczownik w D. l.p. lub l. mn., np. *Bajki*, *Kosynierów*; wyraz złożony: zestawienie rzeczownika z rzeczownikiem, np. *Obrońców Westerplatte*; rzeczownika z przymiotnikiem, np. *Droga Gdyńska*; złożenie wielowyr-a-zowe, np. *Polskiej Organizacji Wojskowej*.

---

¹³ H. Górniewicz, *Toponimia Gdyni*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1964, nr 6, s. 135–169; R. Mrózek, *Nazwy ulic i placów Cieszyna*, „Cieszyński Rocznik Muzealny” 1969, nr 1, s. 57–73; K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław 1970; Z. Antkowiak, *Ulice i place Wrocławia*, Wrocław 1970; D. Kopertowska, *Kieleckie antroponimy XVI i XVII wieku*, Kielce 1980; H. Belchnerowska, T. Białecki, *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1987; S. Mikołajczak, *O nazwach ulic Poznania*, [w:] *Język zwierciadłem kultury, czyli nasza codzienna polszczyzna*, Poznań 1988, s. 110–131; E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995; M. Nowakowska M., *Nazwy ciągów komunikacyjnych Łodzi lat dziewięćdziesiątych*, [w:] *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*, zostavili P. Odaloš, M. Majtán, Banská Bystrica–Bratislava 1996, s. 190–197; P. Odaloš, *Urbanonymá v procese spoločenských zmien 90. rokov v európskych postsocialistických krajinách*, [w:] *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*, zostavili P. Odaloš, M. Majtán, Banská Bystrica–Bratislava 1996, s. 80–87; A. Majkowska, G. Majkowski, *Komunikacja werbalna w aglomeracji miejskiej*, podrozdział *Nazewnictwo miejskie – nazwy ulic*, Częstochowa 2008, s. 52–58; *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa–Poznań 1989; K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 283–307.

¹⁴ <http://www.mapofpoland.pl/Wieluń, mapa.html> (Windows Internet Explorer) (odczyt: 26 lu-tego 2011 r.). Internetowy spis nie jest pełny, ale wystarczający do opisu. Nazwy ulic, które nie są w nim podane, stanowią jedynie dodatkowe potwierdzenie przyjętej typologii.

W przestrzeni miejskiej Wielunia najczęściej spotykane typy strukturalne to: nazwy bez kreacji formalnojęzykowej (onomastycznej), nazwy z kreacją formalnojęzykową (onomastyczną) oraz nazwy złożone¹⁵.

1.1. Nazwy bez kreacji formalnojęzykowej (onomastycznej)

Do nazw ulic bez kreacji formalnojęzykowej należą przymiotnikowe i rzeczownikowe nazwy, które powstały drogą przekształceń semantycznych innych nazw własnych lub wyrazów pospolitych. Przy tych przekształceniach nie nastąpiły zmiany formalne, np. *Krótka, św. Barbary*.

1.2. Nazwy z kreacją formalnojęzykową (onomastyczną)

Do nazw z kreacją formalnojęzykową należą nazwy, które powstały drogą derywacji przyrostkowej lub przedrostkowej przy włączaniu innych nazw własnych i wyrazów pospolitych do systemu nazewnictwa miejskiego, np. *Agrestowa*. Jednym z najbardziej produktywnych formantów wykorzystywany do tworzenia nazw ulic jest formant *-ow-*, np. *Dojazdowa*. Według tego wzoru strukturalnego powstają nazwy ulic o charakterze kulturowym, pamiątkowym, a także określające położenie i cechy ulicy. Inny formant to *-sk-*. Używa się go do tworzenia nazw wyłącznie od podstaw rzeczownikowych. Najwięcej przykładów reprezentują nazwy ulic utworzone od nazw miejscowych oraz nazw topograficznych, np. *Warszawska, Częstochowska, Śląska*.

1.3. Nazwy złożone

Nazwy złożone (bierzemy pod uwagę postać członu odróżniającego) to z reguły konstrukcje, które powstały przez adiektywizację (uprzymiotnikowanie) dwuczłonowych zestawień przyimka z rzeczownikiem, np. *Zamiejska* (za miastem).

Postać członu odróżniającego przybiera też niekiedy formę utartego, popularnego w nazewnictwie miejskim zestawienia przymiotnika z rzeczownikiem: *Krakowskie Przedmieście, Krakowski Zaulek*.

2. Semantyczne typy nazw ulic

Badania polskiego nazewnictwa miejskiego pokazują, że część nazw ma uzasadnienie genetyczno-semantyczne (zwłaszcza starszych i tworzonych spontanicznie przez mieszkańców). Pozostałe, szczególnie te, które powstały w wyniku administracyjnych działań urzędów mają charakter wtórny – są tworzone na zasadzie powielania wcześniejszych wzorów¹⁶. Przy znaczeniowej klasyfikacji nazw miejskich niezwykle istotne jest rozróżnianie dwu rodzajów nazw, tzn. nazw mających wartość realnoznaczeniową,

¹⁵ Przyjmujemy klasyfikację za: M. Jurkowski, *Terminy geograficzne a nazwy własne*, „Poradnik Językowy” 1964, z. 3, s. 101–123.

¹⁶ Nazwy wtórne, bez motywacji realnoznaczeniowej zaczęły się pojawiać już w XVIII wieku. Nie odpowiadają żadnemu zespołowi cech realnoznaczeniowych, mogą jedynie nabywać te cechy w świadomości użytkowników przez wtórną interpretację nazwy. Na przykład na wzór nazwy *ulica Gołębia* (rok 1659, Warszawa, miejsce sprzedaży i hodowli gołębi) powstają dalsze analogiczne nazwy, np. *Gęsia, Pawia*, K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 291.

udokumentowaną genezę oraz nazw bez motywacji realnoznaczeniowej, utworzonych na zasadzie konwencji.

Genetyczna różnorodność nazw ulic uzasadnia wprowadzenie podziału na nazwy wywodzące się od innych nazw własnych (*nomina priopria*) oraz od wyrazów pospolitych (*nomina appellativa*)¹⁷. Poważną grupę stanowią również mieszczące się w tych typach semantycznych nazwy ulic pamiątkowe, które wywodzą się od nazw wydarzeń i faktów historycznych oraz od nazw osobowych.

Krąg mieszkańców każdej większej czy mniejszej miejscowości, w tym wspólnota komunikatywna Wielunian ma własne preferencje przy tworzeniu nazw ulic. Najczęściej kieruje się kryteriami: historycznym, informacyjno-orientacyjnym, koniunkturalnym.

2.1. Nazwy ulic pochodzące od nazw własnych (*nomina priopria*)

2.1.1. Nazwy ulic utworzone od nazw miejscowości

Najczęściej nazwy tego typu były tworzone przez lokalne środowiska na bazie nazwy macierzystej i tym samym posiadały uzasadnienie genetyczne, czyli wartość realnoznaczeniową, np. *Sieradzka* – ulica prowadząca do//od miasta *Sieradz*, tak samo *Częstochowska*.

2.1.2. Nazwy ulic utworzone od nazw geograficznych

Jest to typ wyjątkowo transparentny. Mieści się w nim nazwa *ul. Śląska*.

2.1.3. Nazwy ulic utworzone od nazw osobowych (nazwisk, imion) – nazwy pamiątkowe od nazwisk

Nazwy pamiątkowe od nazwisk osób uznawanych za postaci godne uczczenia i upamiętnienia występuje w polskim nazewnictwie miejskim od połowy XIX wieku¹⁸.

W nazewnictwie miejskim Wielunia wyróżniamy w tym typie nazwy upamiętniające ludzi zasłużonych dla kraju i świata (np. pisarzy, uczonych, bohaterów narodowych), np. *Jana Kochanowskiego*, *Marii Skłodowskiej-Curie*, *gen. Stanisław Maczka* oraz zasłużonych dla miasta i regionu, np. *Joanny Żubr*.

Do nazw pamiątkowych od nazwisk odnosi się odrębny rodzaj motywacji nazw miejskich, wynikający z historycznej, politycznej, kulturalnej świadomości i dążeń mieszkańców. Najczęściej są to nazwy bez motywacji realnoznaczeniowej. Charakteryzuje je dzierżawczość i posesywność. Mają jedynie status nazwy pamiątkowej, którą niejako „oddano w posiadanie” wybitnej jednostce, np. *ul. Józefa Piłsudskiego*.

¹⁷ Klasyfikacja za: K. Handke, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa-Kraków 1998, s. 283–307.

¹⁸ Zwykle w nazwach ulic są upamiętniane osoby nieżyjące. W nazewnictwie miejskim w ogóle spotykamy jednak przypadki, gdy w nazwie obiektu funkcjonuje nazwisko i imię osoby żyjącej, np. *Lotnisko im. Lecha Wałęsy* (w Gdańsku).

Nazwy tego typu podlegają wpływowi koniunktury politycznej i mają z tego powodu nietrwałą pozycję w systemie nazewnictwa miejskiego¹⁹. Istnieje jeszcze jedno zagrożenie dla ich funkcjonowania. Gdy nazwiska w nazwach ulic nie są w świadomości zbiorowej rozpoznawalne, to takie nazwy tracą wartość pamiątkowości i pozycję w świadomości grupowej. Stają się tylko etykietami, zwykłymi lokalizatorami przestrzennymi.

W typie nazw pamiątkowych ulic Wielunia spotykamy też nazwy osobowe od imion świętych, np. *św. Barbary*. Sacrum wyrażone w nazwie ulicy odzwierciedla wpływ chrześcijańskiego kręgu kulturowego.

Krajobraz nazewniczy Wielunia uzupełniają w podanym wyżej zakresie nazwy od imion i nazwisk postaci literackich, np. *Andrzeja Kmicica*, *Zbyszka z Bogdańca*. Tego typu nazwy zyskują współcześnie coraz wyższą rangę, chociaż w przeszłości były mniej cenione.

Nazwy ulic od nazw osobowych mają znaczenie pragmatyczne – zrozumiałe w ramach określonego kontekstu społeczno-kulturowego i określonego systemu wartości, dokładniej znaczenie upamiętniające. Krąg mieszkańców przy tworzeniu tego typu nazw kieruje się kryterium pamiątkowym, historycznym, patriotycznym i koniunkturalnym.

2.2. Nazwy ulic pochodzące od wyrazów pospolitych (*nomina appellativa*)

2.2.1. Ciekawy zbiór nazewniczy stanowią nazwy ulic topograficzne (wywodzące się od wyrazów pospolitych określających właściwości topograficzne obiektu; nazwy mówiące o położeniu ulicy w terenie i jej cechach).

Wyróżniamy w tym typie nazwy od obiektów o szczególnej funkcji, np. od budowli – *Szpitalna*, *Tartaczna*, *Młynarska*, czy innych obiektów, np. *Targowa*.

Uwarunkowania topograficzne, realne właściwości ulicy są częstą motywacją do jej oznaczania, np. kształt – *Prosta*, wielkość – *Krótka*, funkcja – *Graniczna*, *Dojazdowa*. Wraz z rozwojem przestrzennym miasta właściwości fizyczne czy logistyczne ulicy mogą stracić swoją aktualność.

2.2.2. Nazwy ulic od nazwań ludzi (tzn. od nazw zawodów, specjalności, od nazw zakonów, stowarzyszeń, organizacji, formacji wojskowych, stanowisk, godności), np. *Kosynierów*.

¹⁹ Wpływowi koniunktury politycznej podlegało na przykład nazewnictwo w okresie zaborów. Głównym ciągiem komunikacyjnym nadawano wówczas nazwy upamiętniające władców państw zaborczych, np. *Aleja Cara Mikołaja II* zamiast *Aleja NMP* (Częstochowa). W czasie II. wojny światowej głównym ulicom nadawano na terenach podbitych nazwy upamiętniające przywódców hitlerowskich Niemiec, np. *Adolf Hitler Aleja*, *Gerlingstraße* (Częstochowa). Po II. wojnie światowej w nazewnictwie ulic eksponowano „kult jednostki”, np. *ul. Główna* została nowym aktem nazwana przemianowana na *ul. Stalina* (Łódź). Koniunkturalizm polityczny jest obecny w każdym czasie. Po roku 1989 nastąpił w Polsce i innych państwach tzw. „bloku wschodniego” proces likwidacji nazw ulic upamiętniających system totalitarny. Z dominacją polityczną wyrażoną w miejskim nazewnictwie mamy do czynienia także współcześnie, np. 5 września 2008 roku głównej ulicy Groznego – stolicy Czeczeni – nadano nazwę *Prospekt Putina*.

2.2.3. Nazwy ulic kulturowe (nazwy oznaczające dzieła rąk ludzkich i wytwory kultury społecznej i duchowej; nazwy mówiące o kulturze sportowej i wypoczynku; nazwy związane z kulturą muzyczną), np. *Przemysłowa*.

2.2.4. Nazwy ulic przyrodnicze (od słownictwa dotyczącego flory i fauny), np. *Dębowa*, *Kasztanowa*.

2.2.5. Nazwy ulic ekspresywne (nazwy ulic o treści nastrojowej; nazwy utworzone od części dnia i pór roku; nazwy utworzone od nazw kolorów, określające właściwości obiektu istniejące w społecznej świadomości mieszkańców na zasadzie skojarzeń), np. *Słoneczna*, *Uroczą*. W tym wypadku działa kryterium estetyczne i znaczenie emotywnie.

2.3. Nazwy ulic pamiątkowe od nazw wydarzeń i faktów historycznych

Nazwy upamiętniające wydarzenia i fakty historyczne pojawiły się w typie nazw pamiątkowych w XIX wieku (podobnie jak oznaczenia od nazw osobowych). W nazewnictwie Wielunia spotykamy nazwy upamiętniające wydarzenia ogólnonarodowe, np. *Trzeciego Maja*, *Sejmu Czteroletniego*, *Powstańców 1863 roku*, *Powstańców Wielkopolskich* i wydarzenie odnoszące się do lokalnej historii – dzień wyzwolenia miasta spod okupacji hitlerowskiej. Dzień ten został upamiętniony w nazwie *ul. 18 stycznia*.

III. Słowo końcowe

W przedstawionym wyżej rekonosansie badawczym sklasyfikowałam główne typy nazw ulic Wielunia. Najbardziej ekspansywne są nazwy pamiątkowe. Z jednej strony, przypominają lokalnej społeczności o ważnych wydarzeniach ogólnonarodowych, czy regionalnych, z drugiej strony, blokują rozwój innych typów nazewniczych. Zwracam przy tym uwagę, że identyczne postaci nazw ulic w kilku miastach mogą reprezentować różne typy semantyczne, mogą mieć różną genezę i odmienne motywacje. Opis procesu oznaczania nazw ulic jest jednym z kluczy do poznania lokalnej wspólnoty komunikatywnej w wymiarze zarówno historycznym, jak i współczesnym.

Bibliografia:

- Antkowiak Z., *Ulice i place Wrocławia*, Wrocław 1970
- Bartmiński J., *Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu. W perspektywie polonistyki integralnej*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd polonistów, Kraków, 22-25 września 2004*, tom 1, Kraków 2005, s. 39–49
- Belchnerowska H., Białecki T., *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1987
- Dijk van T. A., *Dyskurs jako struktura i proces*, przeł. G. Grochowski, red. nauk. wyd. pol. T. Dobrzyńska, wybór tekstów G. Grochowski, Warszawa 2001
- Górniewicz H., *Toponimia Gdyni*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1964, nr 6, s. 135–169.
- Grzegorzczkowska R., *Rozwój koncepcji języka w lingwistyce XX wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, Warszawa 2001, s. 55–63
- Handke K., *Polskie nazewnictwo miejskie*, Warszawa 1992
- Handke K., *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*, Wrocław 1970

- Handke K., *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 283–307
- Jurkowski M., *Terminy geograficzne a nazwy własne*, „Poradnik Językowy” 1964, z. 3, s. 101–123.
- Kaleta Z., *Teoria nazw własnych*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 15–35
- Kopertowska D., *Kieleckie antropimiony XVI i XVII wieku*, Kielce 1980
- Majkowska A., Majkowski G., *Komunikacja werbalna w aglomeracji miejskiej*, podrozdział *Nazewnictwo miejskie – nazwy ulic*, Częstochowa 2008, s. 52–58
- Mikołajczak S., *O nazwach ulic Poznania*, [w:] *Język zwierciadłem kultury, czyli nasza codzienna polszczyzna*, Poznań 1988, s. 110–131
- Milewski Z., *Objaśnienia nazw ulic i placów Bydgoszczy*, Bydgoszcz 1933
- Mrózek R., *Nazwy ulic i placów Cieszyna*, „Cieszyński Rocznik Muzealny” 1969, nr 1, s. 57–73
- Nowakowska M., *Nazwy ciągów komunikacyjnych Łodzi lat dziewięćdziesiątych*, [w:] *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*, zostavili P. Odaloš, M. Majtán, Banská Bystrica – Bratislava 1996, s. 190–197
- Odaloš P., *Urbanonymá v procese spoločenských zmien 90. rokov v európskych postsocialistických krajinách*, [w:] *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti*, zostavili P. Odaloš, M. Majtán, Banská Bystrica–Bratislava 1996, s. 80–87
- Rokicki Cz., *Nazwy ulic w miastach polskich*, „Ziemia” 1925, nr 10, 64–68
- Rorty R. M., ed. by, *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical method (with two retrospective essays)*, Chicago: The University of Chicago Press 1992 (II wyd.), (I. wyd., Chicago–London 1967)
- Skoczylas-Stawska H., *Fonetyka w gwarach dawnej ziemi wieluńskiej*, Warszawa–Poznań 1977
- Skoczylas-Stawska H., *Hieronim z Wielunia – Spiczynski w badaniach naukowych i w dydaktyce uniwersyteckiej*, „Rocznik Wieluński” 2005, t. 5
- Supranowicz E., *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995
- Tomkiewicz S., *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926 (reprint 1985 r.)
- Uchwanowa-Szmygowa I, Sarnowski M., Piekot T., Poprawa M., Zarzeczny G., red., *Dyskurs w perspektywie akademickiej. Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3–5 kwietnia 2009 r. Mińsk, Białoruś*, Mińsk 2010
- Urbańczyk S., red., *Nazewnictwo miejskie*, Warszawa–Poznań 1989

Aneta Majkowska

Wieluń linguistic landscape as an example of structural and semantic classification of street names

This paper presents the structural and semantic types of official street names Wielun. The most common structural types are: a) the names without the creation onomastics, eg *Krótką, św. Barbary*, b) the names of the creation onomastics, such as street names formed from the names of places and topographical: *Częstochowska, Śląska* and c) the name of the complex, *Krakowskie Przedmieście*. The semantic division can be distinguished: a) the names of streets from proper names (nomina propria), for example, from the names of places: *Sieradzka*, from geographical names: *Śląska*, commemorative names from the names: *Joanny Żubr*, b) street names from ordinary words (nomina appellativa): topographic street names eg *Graniczna*, named after the street names of people, eg *Kosynierów*, cultural street names, eg *Przemysłowa*, natural street names, eg *Kasztanowa*, c) the street names from the names of commemorative events and historical facts, eg. *18 stycznia* The most expansive commemorative names.